

Kao posljednji članak u zborniku objavljen je prilog Lovorke Čoralić «Prekojadranska iseljavanja iz sjevernodalmatinskog zaleđa» (207-227). Autorica prikazuje tijek i intenzitet prekojadranskih migracija iz zaleđa sjeverne Dalmacije u doba osmanlijskih prodora; utvrđuje područja njihova naseljavanja i temeljna obilježja nazočnosti ljudi iz toga kraja u novoj sredini (svakodnevni život, imovno stanje, zanimanja, vjerski život, veze s domovinom).

Osim spomenutih radova objavljeni su i sažeci izlaganja Nevena Budaka (Titulacija hrvatskih vladara u ranom srednjem vijeku), Franje Šanjeka (Kršćansko ozračje Branimirove Hrvatske), Pave Živkovića (Bizantski crkvenoslavenski utjecaji na vjerske prilike u Branimirovoj Hrvatskoj), Pavuše Vežića (Kontinuitet kulnog mjesta) i Damira Karbića (Hrvatski plemićki rodovi u benkovskom kraju).

Na kraju, može se zaključiti da su radovi objelodanjeni u ovom zborniku veliki doprinos širenju naše spoznaje o knezu Branimiru i njegovu dobu, kao i potvrda da je Branimir i njegovo doba u hrvatskoj historiografiji još uvijek tema o kojoj se može reći nešto novo.

Branka Grbavac

Nataša Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*, Biblioteka: Homines, tempora, loci [u prilogima: Fridericus Latom, *Victoria Sarakanzigetana... – Sárkányiszegetska pobjeda*, lat. prev. Zrinka Blažević], Zagreb: Barbat, 2001., XIII + 316 str.

Središnja je tema povijesne monografije Nataše Štefanec hrvatska velikaška obitelj Zrinskih iznikla iz starodrevnoga plemenitog roda Šubića Bribirskih, koja je za Jurja IV. posjedovala vlastelinstva na prostoru od Vörösvára u ugarskoj županiji Vás na sjeveru pa prema jugu do vinodolskih gradova na obalama hrvatskog Jadrana. Autoričin je, dakle, interes usredotočen na izučavanje mjesta i uloge te obitelji u osebujnoj, kompleksnoj i slojevitoj etnokulturnoj sredini hrvatskoga, ugarskog i austrijskoga ranomodernog razdoblja tijekom druge polovine XVI. i početka XVII. st., ujedno i dijelovima velike srednjoeuropske, mediterantske i tada nadošle balkanske civilizacije. Kroz povijest jednoga čovjeka, obitelji mu i prostore njegove obiteljske opstojnosti autorica uspijeva bez poteškoća prikazati političke, društvene, gospodarske, vjerske i kulturne promjene i preobrazbe na susretništu tih civilizacijskih prostora: promjene i preobrazbe uzrokovane dramatičnim napredovanjem Otomanskog Carstva.

Monografija Nataše Štefanec pokazuje širinu i dubinu svakodnevice Zrinskih na marginama, ali i raskrižju triju svjetova premda je autorica u uvodnom dijelu naglasila kako "bi za utemeljenu monografiju o Zrinskim drugu polovice 16. stoljeća bilo potrebno još ozbiljnije upustiti se u rad na samoj hrvatskoj, austrijskoj, slovenskoj i mađarskoj povijesti 16. stoljeća, proći još građe ... koja bi dopunila ovaj početni mozaik" (str. 4-5). Njezin je prinos, međutim, golem, važan i neupitan jer je nakon dugo godina konačno ugledala svjetlost dana ozbiljna monografija o povijesti jedne od utjecajnijih hrvatskih magnatskih obitelji.¹ Arhivskom gradom dobro potkrijepljena monografija o Jurju IV. i njegovu vremenu, uza sve svoje manjkavosti, kojih je autorica i sama svjesna, poticajno je djelo i svojevrsna pilot-studija koja može poslužiti kao predložak za izučavanje preostalih obitelji koje su svojim djelovanjem ostavile neizbrisive tragove u hrvatskom ranom novovjekovlju.² Kako bi ostvarila postavljeni cilj, autorica se uhvatila u koštac s neprojenim dokumentima

¹ Iznimku čini studija obitelji Rattkay Ante Gulina, *Povijest obitelji Rattkay; genealoška studija i izvori (1400-1793)* objavljenu kao 72. knjiga znamenite serije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU) *Djela*, 1995. godine u Zagrebu.

pohranjenim u centralnim arhivima Hrvatske, Mađarske i Austrije te je u tom smislu pružila na uvid vrijedne znanstvene spoznaje historiografijama i tih susjednih nam zemalja.

Prevladavajući tradicionalne historiografske procjene i poglede na Zrinske kao na nacionalne simbole ili simbole viteške obrane kršćanstva, Nataša Štefanec u svojoj monografiji na vrlo zoran način prikazuje *rod u povijesnom trajanju* (13-18), obuhvaćajući *prostore obiteljske opstojnosti: od hrvatskog prema slavonskim i ugarskim prostorima* (19-73). Životom na tim prostorima, koja tijekom druge polovine 15. i tijekom 16. stoljeća postaju granicom kršćanstva prema islamu, Zrinski generacijama izrastaju u iznimno prilagodljivu obiteljsku zajednicu spremnu *na stalni rat i nestalnu politiku* (75-144). Ta je, naime, pred otomanskim vojnim napredovanjima prognana obitelj, inačiči istančan osjećaj za *ravnoteže i međuovisnosti* (75-116), i s predstavnicima centralnih vlasti krajevstva i s "neprijateljima kršćanstva", ali jednako tako i unutar svojega visoko militariziranog društva na krajištima od Blatnog jezera do Jadrana, *izgradila prijateljsvoima i brakovima* (116-131) osobiti oblik kodeksa ponašanja u kojemu današnji znanstvenici u Jurju prepoznaju osim *plemičkih i herojskih kvaliteta* i one rezervirane za *profesionalce i profitere* (131-144). Dojam se, pak, o "profiterkom" mentalitetu Jurja IV. u modernih historičara nesvjesno nametao uvidom u "*pryetak i trache-nye pynez*" (145-197), dakle, uvidom u godišnje prihode i rashode zrinskih imanja. *Organizacija vlastelinstva* (145-157) te *gospodarenje posjedima* (157-178) koje se temeljilo na njihovu povoljnom geostrateškom položaju s osobitim naglaskom na logističkoj opskrbi vojnih graničnih posada, omogućilo je Zrinskim optimalno korištenje *putova i komunikacija* (157-164). Posve je razumljivo kako su, uz stare privilegije kojima je hrvatsko i ugarsko plemstvo bilo oslobođeno plaćanja državnih poreza te uz prava na prvokup svih važnijih proizvoda sa svojih posjeda koje su potom prodavali na granici po višestruko većoj cijeni, važnu ulogu u godišnjim prinosima imali i zakupi na crkvenu *desetinu* te prinosi od *mitnica, tridesetnica* (164-178), lučkih pristojba, skelarina, gazišta, veletrgovine i osobito od podjela ratnoga plijena. Ono što, dakle, izranja iz djela Nataše Štefanec jest vrlo jasan portret aristokratske obitelji s prijelaza 16. u 17. stoljeće čiji je paspartu izrađen na ideologiji "predziča kršćanstva" kao okvira njezina djelovanja, vrlo jakom osjećaju časti, te na solidarnosti unutar uskog okvira zajednice magnata kojima je pripadala, ali i na sukobima oko zasebnih interesa pojedinih magnata unutar te zajednice. Taj je, dakle, vrlo koloritan oris identiteta Zrinskih temeljen na raznolikim političkim, vojnim i gospodarskim osnovama potom autorici poslužio u pojašnjenjima njihova *životnog ambijenta* (178-197) te *profane i sakralne duhovnosti* (199-235). Nataša je Štefanec kroz prikaz životne svakodnevice Zrinskih, njihovo prihvaćanje *protestantizma nasuprot katolicizmu* (199-224) i odnos prema *knjizi* (224-235) historiografski vješto dovršila resatauracijom portreta te hrvatske aristokratske obitelji.

Tematska, dakle, organizacija navedenih dijelova monografije Nataše Štefanec dopustila joj je da, bez poteškoća, skladno uklopi šarolik spektar detaljnih podataka preuzetih iz raznovrsnih dokumenata arhiva u Budimpešti, Zagrebu, Beču, Grazu i Čakovcu u poglavlja koja su ujednačeno upečatljiva i snažna. Visoku ocjenu zaslužuje i uvodno poglavlje (1-11) u kojemu čitatelja na odmjere-

² Fundamentalna studija o najpoznatijemu starohrvatskom plemenitom rodu, Šubićima Bribirskim, iz kojega su Zrinski potekli, obranjena je nedavno kao doktorska disertacija. Ta je studija, utemeljena na recentnoj metodologiji izučavanja djelovanja plemenitog roda na svim razinama hrvatskog srednjovjekovlja, ujedno i jedina takve vrste u novije doba domaće historiografske produkcije, pa se s obzirom na njezinu izuzetnost i vrsnoću može također tretirati kao pilot-studija za slične pothvate unutar medievističkog izučavanja prošlosti istaknutijih plemenitih rodova hrvatskih zemalja; usp. Damir Karbić, *The Šubići of Bribir. A Case Study of a Croatian Medieval Kindred*, Budapest, PhD Thesis on Medieval Department of Central European University, 2000.

ren način upoznae s predmetom i pristupom (1-2), a zatim na isto tako neopterećujući, pače vrlo jasan i nedvosmislen način, s tematskim i konceptijskim određenjima svoje studije (3-5) te s karakterom obilate, doduše u nekim segmentima tematski skućene, izvorne građe i skromnim historiografskim dosezima (5-11), koji nam pričaju povijest Zrinskih za života Jurja IV.

Svjesna ograničenosti vrsnoće izvorne građe i historiografske literature, autorica je upozorila kako su nedostaci njezine monografije ponajprije u činjenici da je "sve probleme, osim protestantskih pitanja, morala graditi, ako ne od samih osnova, onda od mase još neoblikovanih i nevednovanih podataka" (4-5). Rad je upravo stoga podlegao finoj historiografskoj zamci usredotočenosti na nebrojene stranice dokumenata jednoga vremenskog razdoblja. Naime, portret, i Zrinskih, i kroz njih cjelokupnih političkih, društvenih, gospodarskih, vjerskih i kulturnih odnosa druge polovine 16. st., nezamisliv je bez uvažavanja temeljnih moralnih, etičkih, vjerskih i pravnih načela koja su nastajala i gradila se u rasponu od pada Bosne pod otomansku vlast 1463. pa do smrti Jurjeva oca Nikole Sigetskog 1566. godine, kada Juraj preuzima vodstvo obitelji. Bez poznavanja te ukorijenjenosti u stoljetni mentalni krajobraz graničnoga, gotovo marginaliziranog svijeta na prostorima vojnih krajina, postupci Jurja IV. i njegovih suvremenika izazivaju u modernih znanstvenika opravdano čuđenje. Autorica, primjerice, s nevjenicom konstatira kako se sa socijalnog aspekta među najeltinijim predstavnicima hrvatskoga i ugarskog plemstva uočava njihov najamnički karakter, jer su se zbog nerazmjera godišnjih prihoda i troškova obrane oslanjali na, prije svega, novčanu pomoć vladara (138-140). No, suvremenici Jurja IV. niti su shvaćali niti prihvaćali, bilo s pravnog bilo s običajnog stajališta, opisani odnos vladara prema njima kao takav. Naime, još od vremena kralja Matijaša Korvina ugarsko je i hrvatsko plemstvo u neposrednom zaleđu tada formiranoga obrambenog sustava primalo točno propisanu novčanu pomoć u ime troškova uzdržavanja manjeg dijela konjanništva banderija pojedinih plemića na prostorima novoformiranih graničnih banovina i kapetanija.³ Tu su obvezu preuzeli i Jagelovići koji ju zbog povratka na stari porezni sustav te stoga i skromne novčane priljeve u kraljevsku blagajnu ne samo da nisu mogli ispuniti već je za njihova vladanja Korvinov obrambeni sustav i kolabirao, nakon čega je 1526. uslijedila katastrofa na Mohaču.⁴ Tu istu obvezu je potom preuzeo preko svojih poslenika i novoizabrani hrvatski kralj Ferdinand Habsburški na Cetinskom saboru 1527. godine,⁵ a njezino je

³ *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. Banatus, castrum et oppidum Jajcza (1450-1527)*, ed. Lajos Thallóczy – Sándor Horváth, Monumenta Hungariae historica - Diplomataria (dalje: MHHD), vol. 40, Budapest: Magyar tudományos akadémia (dalje: MTA), 1915., dok. 115, str. 184-186.

⁴ Usp. Ivan Jurković, Turska opasnosti i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 17, Zagreb 1999., str. 68-70. i u tom članku navedenu literaturu.

⁵ Tada su Ferdinandovi poslenici Pavao Oberstain, Nikola Jurišić, Ivan Katzianer i Ivan Puchler prisegnuli i potpisali zasebnu garanciju kako će se Hrvatskoj osigurati tisuću konjanika i dvije stotine pješaka od čega će novac za osam stotina konjanika biti razdijeljen među hrvatske plemiće. Tom su prilikom točno i ugovorene kvote po kojima je Ivan Karlović dobio novčanu potporu za 200, Nikola Zrinski (Jurjev djed – op.a.) i Juraj Frankapan Škurjski za po 80, braća Vuk i Krsto Frankapani Brinjski te Stjepan Blagajski i Andrija Tuškanić za po 50, Bernardin Tumpić, Ivan Novaković i Gašpar Križanić za po 15 konjanika itd. Poslenici su također potvrdili kako novoizabrani kralj Ferdinand preuzima i obvezu držanja zadovoljavajućeg broja vojnika u Kranjskoj na granici prema Hrvatskoj kao pričuva te kako će gradove i tvrđave u Hrvatskoj opskrbiti potrebom logističkom potporom i materijalom. Tri su osnovna preduvjeta izbora Ferdinanda za hrvatskog kralja bila, dakle, obrambene naravi, a direktna je pomoć hrvatskom plemstvu na granici Otomanskog Carstva u financijskom i materijalnom smislu igrala dominantnu ulogu; usp. *Acta comitalia*

neispunjavanje bilo osnovom vrlo oštrog prigovora i upozorenja hrvatskih staleža kralju Ferdinandu na Drugom zasjedanju sabora u Cetinu nepuna četiri mjeseca kasnije.⁶ Pridoda li se toj temeljnoj obvezi vladara i odluka iz 1471. god. po kojoj je vladar ili plemić čije su tvrde bile uklopljene u obrambeni sustav fortifikacija kraljevstava smio zapovjedništvo i upravu nad tim utvrdama dati jedino domaćim "dostojnim i sposobnim ljudima, a ne strancima";⁷ tada na vidjelo izbija pravna podloga koja je upravu plemstvu na krajinama jamčila i potvrđivala prirodno pravo, i na obranu vlastitih posjeda, i na financijsku potporu izdvojenu iz novca prikupljenog poreznim davanjima središnjih i ratom neugroženih županija kraljevstava. Plemstvo je na granici, dakle, prihvaćalo i polagalo pravo na takvu pomoć kao svojevrsan doprinos onih koji su zaštićeni upravu njihovim vojnim naporima na granici živjeli mirnim životom na svojim posjedima.⁸ Takav je naslijeđeni sustav obrane, kao i stav plemstva u vojnim krajinama također preuzeo i prihvatio novoizabrani hrvatsko-ugarski kralj, Habsburgovac, te je premda opterećen konstantnim pomanjkanjem novčanih i materijalnih sredstava, često kao naknadu za višegodišnja enormna dugovanja u ime "plaće" banovima, banovcima, kapetanima, generalima te ostalom zapovjednom kadru i banderijalnom plemstvu "darivao" ili "davao u zakup" vlastelinstva izumrlih plemenitih obitelji na teritorijima koji nisu bili neposredno ugrožavani otomanskim ratnim pustošenjima. Nije li na taj način Jurjev otac Nikola i "nagrađen" Međimurjem izumrlih Ernušta (25-26)? S obzirom na baštinjeno državno zakonodavstvo, ustajene norme ponašanja i gotovo stoljetnu tradiciju života na "predziđu kršćanstva", hrvatsko i ugarsko visoko plemstvo druge polovice 16. stoljeća nije, dakle, primjereno svesti "na rang habsburških plaćenika" (140.), premda bi se uvidom u opsežnu izvornu građu limitiranu na drugu polovinu šesnaestostoljetne povijesti Hrvatske i Ugarske moglo do zaključka o *najamničkom karakteru plemstva* i doći.⁹

regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Hrvatski saborski spisi, ed. Ferdo Šišić, vol. I, Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium, sv. 33, Zagreb: JAZU, 1912., dok. 44, str. 50-52; isto, dok. 45, str. 54-55 i osobito dok. 48, str. 64-65; v. također i Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do XIX stoljeća*, knj. 5, Zagreb: Nakladni zavod MFH, 1974., str. 81-85.

⁶ Tom prilikom hrvatski staleži prijeteci upozoravaju Ferdinanda: *Nouerit maiestas vestra quod inveniri non potest, ut nullus dominus potencia mediante Croaciam occupasset, nisi post discessum nostri quondam ultimi regis Zwonymer dicti felicitis reconclacionis, libero arbitrio se coadiunximus circa sacram coronam regni Hungariae, et post hoc, nunc, erga maiestatem vestram; usq. Acta comitialia...*, dok. 66, str. 99; v. također što o problemu *Cetinskoga izbora* iznose: Lujo Margetić, "Cetinski sabori u 1527.", *Senjski zbornik*, br. 17, Senj 1990., str. 35-43; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje; prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997., str. 108-110; isto, str. 493-495.

⁷ *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae 1458-1490 – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1458-1490*, tom. III, ed. János M. Bak – Leslie S. Domonkos – Paul. B. Harvey, Los Angeles: Charles Schlacks, 1996., čl. 6, str. 24.

⁸ Na sličan način su u eri potrage za pomoći u predstavniku vlasti susjednih zemalja apelirali ponavljajući prirodno pravo onih kojima je požar zahvatio kuću, jer ako susjedi ne pripomognu u gašenju prijeti opasnost da i njihove kuće proguta plamen; usp. *Govori protiv Turaka – Orationes contra Turcas*, ed. Vedran Gligo, Splitski književni krug – Humanisti, knj. 7, Split: Logos, 1983., str. 58-59; Ivan Jurković, *Diplomatska aktivnost hrvatskog plemstva u vrijeme turskog pritiska na Hrvatsku*, *Zbornik Diplomatske akademije*, br. 2, Zagreb 1999., str. 243-253; Jurković, *Turska opasnost...*, str. 73-74.

⁹ Primjerice, popisa izdataka za funkcioniranje Vojne krajine u kojima bi se izrijekom očitovale po kojim su se pravnim, upravnim i zapovijednim osnovama isplaćivali novčani iznosi za pojedine vojskovođe jednostavno – nema. Uz to, privid je *profesionalizacije plemstva* u vojnom pozivu pojačavan i općim trendom militarizacije cjelokupnog društva na granicama i krajinama Hrvatske i Ugarske, ali ništa od navedenog

Na sličan se način može objasniti i *ratno profiterstvo* plemstva u krajinama, što ga je, kako ističe autorica, "dodatno moralno degradiralo" (140). Kako bi se namaklo nužna sredstva za obranu, plemstvo je pribjegavalo ubiranjima novca kao što su: "piratstvo ..., krijumčarenje soli i raznoga ratnog materijala kao oružje i tkanina, zarade na opskrbi vojske provijantom i pljačka koja je ponajviše prakticirana u malom ratu na granici" (na ist. mj.). Ako bi se, dakle, opisana zbivanja prihvatila kao isključivi produkt ratnih zbivanja druge polovine 16. i početka 17. st., tada bi i citirani zaključak bio posve opravdan. No, ako se ta zbivanja povežu sa sličnim pojavama tijekom posljednjih desetljeća 15. st. koje s vremenom postaju zakonski sankcionirane i opravdane, a potom i normom ponašanja plemstva u krajinama s obje strane granice, tada takovi oblici *ratnog profiterstva* zasigurno nisu bivali uzrokom *moralne degradacije* hrvatsko-ugarskog plemstva.¹⁰ Tom je plemstvu u svojoj borbi za opstanak preostalo već početkom 16. st. ono što je knez Bernardin Frankapan slikovito sažeo u jednoj rečenici pisma zetu Jurju Brandemburškom: "Meni je domišljati se kako da ne budem protjeran i da sve svoje ne izgubim."¹¹ Kroz ta su domišljanja navedeni postupci odista s vremenom i legalizirani, što je plemstvu barem donekle omogućavalo namicanje novca premda je to bilo samo "kaplja u moru" u usporedbi sa zaradama štajerskih trgovaca koji u rat i "nisu bili izravno upleteni" (141).

Terminološka nedosljednost uporabe pojmova *rod*, *obitelj*, *porodica*, *viteški rod* i *aristokratski rod* jest kategorija primjedaba koja ulazi u red nerazjašnjenih konvencionalnih načela moderne hrvatske historiografije te stoga i nije primjereno teret odgovornosti za takav odabir pravno-povijesnog vokabulara svaljivati na leđa mlade autorice. Naime, od samih je začetaka izučavanja povijesti pojedinih plemenitih rodova hrvatskog srednjovjekovlja usvajana terminološka zbrka, koja je nastajala u pokušajima preciznih definicija plemićkih zajednica u kojima je prevladavalo uvjerenje o postojanju osnivača, odnosno rodonačelnika, tih zajednica. Tako je, primjerice, već Franjo Rački rabio pojmove *pleme* i *rod* kao istoznačnice, a nešto kasnije u svojoj radnji izjednačivao je pojmove *koljeno* i *rod*, odnosno *zadruga* i *porodica*. Kako ne bi sve ostalo na tomu, on je u svojim

---

nije moglo degradirati status plemenitih obitelji ako su njihovi članovi ispunjavali svoju osnovnu zadaću; zaštitu podložnika i očuvanje naslijeđenih patrimonija. Na proces sveopće militarizacije ostataka hrvatskih srednjovjekovnih zemalja tijekom 16. st. upozorila je već Nada Klaić, koja je i Seljačku bunu povezala s nastojanjem nižeg plemstva i podložnog stanovništva da izbori privilegirani status slobodnih ratnika na granici, dakle, krajišnika i uskoka; usp. Nada Klaić, "Ostaci ostataka". Hrvatska i Slavonija u 16. st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573.), *Arhivski vjesnik* 16, Zagreb 1973., str. 253-325; ista, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd: Nolit, 1976.; ista, *Historijska pozadina Šenoine "Seljačke bune"*, *Condogan*, god. 7, br. 19 i god. 8, br. 20-21, Zagreb 1985. i 1986., str. 50-136. i 3-57.

¹⁰ O problemu piratstva, banditizma, razbojništva i krijumčarenja koje je pravno regulirala bula *In Coena Domini* v. kod: Catherine Wendy Bracewell, *Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, prev. Nenad Popović – Marko Rossini, ur. Drago Roksančić, Zagreb: Barbat, 1997., str. 211-212; usp. također, Ivan Jurković, *Bellum omnium contra omnes?, Nova Istra*, god. III, sv. IX, br. 2, Pula 1998., str. 240-241. Slična je, međutim, zabrana postojala i u gotovo stoljeće starijemu *Tkonskom zborniku*, usp. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. Zbornici različitog sadržaja. Regule i statuti. Registri. Varia. Indeksi. Album slika*, knj. 2, ur. Vjekoslav Štefanić, Zagreb: JAZU, 1970., str. 33, dok. 277. Svoj stav o pljački i odvođenju zarobljenika kao izvorima sredstava za obranu vlastitih posjeda, a time i Kraljevstva već je Jurjev djed Nikola sasvim otvoreno istakao u pismu kralju Ferdinandu tvrdeći kako se aktivna obrana može voditi jedino pustošenjem neprijateljskog teritorija na način na koji to čine otomanske snage; usp. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883., str. 59.

¹¹ *A Horvát véghelyek okleöltára* (Spomenici hrvatske krajine), ur. Antal Hodinka – Lajos Thaláczky, MHH-D, vol. 31, Budapest: MTA, 1903., dok. 31, str. 26; Jurković, *Turska opasnost...*, str. 72-82.

pojašnjenjima rabio i pojam *bratstvo* kao ekvivalent pojmu *pleme* te konačno ustvrdio kako se *pleme* sastojalo od više *bratstava*.¹² Sličnu je nesigurnost iskazivao u svojim djelima i Vjekoslav Klaić, koji je *pleme* dijelio na *bratstva* (koljena, grane, loze), dok su *hiže* (kuće, zadruge, porodice) bile niže jedinice te podjele. No, Klaić se niti vlastite podjele nije striktno držao pa često poistovjećuje *pleme* i *koljeno* ili, pak, *hižu* i *granu plemena*.¹³ Takav terminološki trend je nastavljen i u mlađih povjesničara pa su se uz pripomenute termine pojavljivali i pokušaji uvođenja stranih pojmova poput *hrvatska šlahta*¹⁴ ili već spomenutoga *bratstva*. Određeni je red u terminologiju uveo Damir Karbić najnovijim studijama o Šubićima Bribirskim. On se opredijelio za pojam *plemeniti* ili *plemički rod* kao izostznačnicu za starohrvatski pojam *pleme*, a na temelju izvornoga gradiva bi *koljeno* (u osnovnom značenju grane roda) i *hiža* (kuća) bile nižim jedinicama.¹⁵ Po takvoj bi, dakle, podjeli Šubići Zrinski bili u najboljem slučaju *koljeno* (grana) ili u najgorem *hiža* (kuća) plemenitog roda Šubića Bribirskih, a nikako sâm rod. Kako Nataša Štefanec nije strogo definirala značenje tih pojmova, kao što je to na samomu početku monografije učinila s pojmovima *granica* i *krajina*, *Ugarsko-hrvatsko*, odnosno *Ugarsko*, *Hrvatsko* i *Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo* te vladarskih titula *car* i *kralj* (XI-XII), dogodilo se da na jednom jedinom mjestu varira pojmove *procvat roda* – *obiteljska moć* – *porodični identitet* i *status* – *obiteljska ženidbena politika* – *povijest roda* (116) kao izostznačnice, premda je očito da osnovno značenje tih varijacija unutar rečeničnoga konteksta smjera prema Zrinskim kao koljenu (grani) Šubića Bribirskih. Valjalo bi s tih razloga konačno prihvatiti pojmovne norme u pisanju znanstvenih tekstova o povijesti obitelji koje su tijekom srednjega i ranomodernog vijeka bivale uklopljene u sustave ne samo starih hrvatskih i slavonskih plemenitih rodova već i plemenitih općina (poput one u Turopolju) ili, pak, u sustave rodbinskih odnosa patricijata dalmatinskih komunalnih zajednica. Tu potrebu potvrđuje i ova po mnogočemu kvalitetna studija o Jurju IV. Šubiću Zrinskom, *heretiku Njegova Veličanstva*.

Nataša Štefanec je monografijom o *heretiku* postigla primaran cilj postavljen na početku svojih istraživanja. Ona je životopisom jednoga hrvatskog velikaša i pripovjednim prikazom povijesti njegove obitelji opisala Hrvatsku i Ugarsku na granicama i krajištima prema Otomanskom Carstvu druge polovine 16. stoljeća. Njezin je stil pisanja blizak lijepom stilu pripovijesti, stilu koji plijeni pažnju šire čitalačke publike, a taj je uspjeh postignut dijelom i zbog njezine simpatije prema čovjeku koji joj je ostavio izobilje pisanih i materijalnih vrela na proučavanje. U monografiji Nataše Štefanec jedno mjesto možda najzornije prikazuje životnu vitalnost i osobnost tog čovjeka, a u cijelosti glasi: "U listopadu 1602., kao već star čovjek za ono vrijeme, Juraj je dugo bio izuzetno bolestan. U prosincu je već išao posjetiti Ferencu Batthyányja te se s puta vratio kasno u noć, vjerojatno u mahu projahavši put od Güssinga do Vépa. Konji su bili toliko umorni da se nisu mogli micati. Moralo je biti i izuzetno hladno tako duboko u zimu. Već drugog dana pisao je Ferencu kako će provesti idući dan i cijeli vikend loveći lisice i zečeve, a u nedjelju ili ponedjeljak krenuti u Monyorókerék, pa opet posjetiti Ferencu da bi proveli vrijeme pucajući. To je bilo zadnje njegovo

¹² Franjo Rački, Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod, *Rad JAZU*, knj. 56, Zagreb 1881., str. 131-132. i 134; isti, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, *Rad JAZU*, knj. 105, Zagreb 1891., str. 216.

¹³ Vjekoslav Klaić, Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća, *Rad JAZU*, knj. 130, Zagreb 1897., str. 7-8, 35, 48, 60. i 62.

¹⁴ Milan Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, repr., Zagreb: Azur Journal, 1991., str. 45-47.

¹⁵ Damir Karbić, Hrvatski plemićki rod i običajno pravo, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 16, Zagreb 1988., str. 80-84; Karbić, *Šubići...*, str. 179-188.

sačuvano pismo upućeno Batthyányjevima. Godine 1603. početkom svibnja je umro. Pokretljivost i razina energije koju je ispoljavao do zadnjeg trena bila je upravo nevjerojatna" (196-197). No, ta pokretljivost i razina energije članova najmoćnijih obitelji na krajiškim prostorima uvelike su pridonijele spasu "ostatata nekada slavni kraljevstava",¹⁶ a pokretljivost i razina energije Nataše Štefanec u svojim obilascima mađarskih, austrijskih i hrvatskih arhivalija nesumnjivo pridonosi oživljavanju znanstvenog interesa za prošlost plemenitih obitelji i rodova u osvjet novovjekovnog razdoblja hrvatske povijesti.

Ivan Jurković

Lovorka Čoralić, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb 2001., 195 str.

Nastavljajući suradnju na izdavanju povijesnih dijela iz hrvatske prošlosti, Hrvatski institut za povijest i izdavačka kuća Dom i svijet objavili su studiju *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije* autorice Lovorka Čoralić. Knjiga je nastala kao plod višegodišnjih arhivskih istraživanja u Mletačkom Državnom arhivu u Fondu mletačke inkvizicije ili Svetog oficija. Dok je prije objavljena studija o hrvatskim iseljenicima u Mlecima od najranijih spomena obuhvaćala gotovo sve aspekte svakodnevnoga, kulturnoga, gospodarskog i političkog života Hrvata u Mlecima, knjiga koju se ovdje ukratko predstavlja u cijelosti je posvećena sudskim procesima hrvatskom stanovništvu u gradu na lagunama u razdoblju od 16. do 18. stoljeća.

Problematicu djelovanja mletačke inkvizicije i Svetog oficija kao njezina izvršnog tijela autorica razmatra u prvom poglavlju *Od krivovjerja do magije: Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*. Pri tome napominje da je od 16. stoljeća Sveti oficij "prerastao u središnju ustanovu za nadzor nad vjerskim životom na cjelokupnom području prostranog mletačkog dominija", te ističe da su arhivski dokumenti o procesima koje je Sveti oficij vodio posebice zanimljivi jer donose podatke podjednako o životima istaknutih duhovnjaka hrvatskog podrijetla kao i malih ljudi na margini mletačkog društva, a koji su često zanimljivi jer govore o pučkom praznovjerju i magijskim postupcima. No, važno je naglasiti da mletačka inkvizicija ovakve "devijacije" nije smatrala prijetnjom stabilnom poretku Mletačke Republike. U drugom poglavlju *Opći podaci o svetom oficiju. Izvori i historiografija* prikazan je historijat te institucije kao i rezultati dosadašnjih istraživanja u hrvatskoj, talijanskoj te historiografiji drugih europskih zemalja. Slijedi popis izabranih procesa protiv Hrvata u spisima mletačkog Sv. oficija prema vrstama optužbi, potom grafički prikaz u postocima ovisno o optužbi, zastupljenosti optuženih prema spolu, zanimanjima i podrijetlu. U sljedećem poglavlju naslovljenom *Prijelaz na islam (Maomettismo)* autorica analizira procese protiv šesnaest hrvatskih građana (jedanaest muškaraca i pet žena) optuženih za prijelaz na islam (*maomettismo* ili *eresia in genere*) kao i razloge koji su ih naveli na konvertiranje. Najveći broj optuženih za ovu herezu bili su podrijetlom iz gradova i sela na hrvatskom i bosanskom području, tada pod osmanlijskom vlašću. Muškarci su najčešće bili pripadnici pojedinih vojnih postrojbi osmanlijske vojske, dok su rjeđe njihova zanimanja bila povezana uz pomorstvo i obrt. Optuženici su se pred Svetim oficijem branili riječima da su "posjete džamijama držali lažnim i ispraznim činom." No, napominje autorica, usprkos tvrdnjama optuženika kako nikada nisu prestali biti katolici, činjenica je

¹⁶ Što reći o pokretljivosti kneza Bernardina Frankapana koji kao šezdesetdevetogodišnjak putuje iz svojega Modruša u Nürnberg na zimsko zasjedanje državnog sabora Svetorimskoga Njemačkog Carstva na kojemu je održao znameniti *Oratio pro Croatia?* Usp. Jurković, *Diplomatska aktivnost...*, str. 246-252.